

Михальчук Н.О.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

МОВНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ АВТОРА У ТВОРІ РИЧАРДА БАХА "ЧАЙКА НА ІМ'Я ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН"

В статті окреслено літературний твір з огляду на його семіотичну будову. Описано особливості розуміння читачем твору з урахуванням авторського та читацького тезаурусів. Охарактеризовано мовні засоби відображення індивідуального стилю автора у творі Річарда Баха "Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон".

Ключові слова: літературний твір, семіотична будова, розуміння твору, авторський тезаурус, читацький тезаурус, індивідуальний стиль автора.

В статье дана характеристика литературному произведению с учётом его семиотической структуры. Описаны особенности понимания читателем произведения с опорой на авторский тезаурус и тезаурус читателя. Дана характеристика лингвистическим способам репрезентации индивидуального стиля автора в произведении Ричарда Баха "Чайка по имени Джонатан Ливингстон".

Ключевые слова: литературное произведение, семиотическая структура, понимания произведения, авторский тезаурус, тезаурус читателя, индивидуальный стиль автора.

In this article the novel according to its semiotic structure was characterized. The peculiarities of understanding the novel when the reader oriented on the author's outlook and the reader's outlook were described. Linguistic peculiarities of individual author's style in the philosophical fairy-tale "Jonathan Livingston Seagull" by Richard Bach were characterized.

Key words: the novel, semiotic structure, understanding of the novel, the author's outlook, the reader's outlook, individual author's style.

Механізми взаємодії автора і читача певною мірою запрограмовані автором і відображені у структурі літературного твору. Автор є ініціатором діалогу з читачем, відтворює свої наміри в інтерсуб'єктивній знаковій формі. Розуміючи літературний твір, читач розкриває задум автора, усвідомлює істинний смисл глибинних шарів твору, немов би повторюючи шлях, пройдений автором, певною мірою навіть відтворює творчу індивідуальність особистості автора, і, разом з тим, зовсім по-іншому перетворює, переструктурує відображену ним реальність.

І хоча в науковій літературі достатньо уваги приділено характеристикам літературного твору, мовні засоби відображення індивідуального стилю конкретного автора в певному літературному творі залишаються, в більшості випадків, відкритими або не до кінця вирішеними. Це стосується, зокрема, твору сучасного американського письменника Річарда Баха "Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон". Тому завданнями нашої статті є:

1. Окреслити літературний твір з огляду на його семіотичну будову.
2. Описати особливості розуміння читачем твору з урахуванням авторського та читацького тезаурусів.
3. Охарактеризувати мовні засоби відображення індивідуального стилю автора у творі Річарда Баха "Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон".

Прихильник семіотичних поглядів на розуміння літературного твору Ю. М. Лотман пише, що твір – це визначена стійка модель світу, певне інформативне повідомлення, створене мовою мистецтва, яке не існує поза всіма іншими засобами суспільних комунікацій. Текст – складний за внутрішньою структурою, семіотичним утворенням смисл, складна система значень, які зумовлені, у свою чергу, художньою структурою літературного твору [1, с. 65]. Ю. М. Лотман вважає, що твір – це не лише комунікативне, а, перш за все, семіотичне утворення. Якщо семіотична будова, здійснена засобами мовної семантики, кодує в тексті інформацію щодо позатекстової дійсності, то комунікативна побудова спрямована на досягнення зв'язку структури мовної семантики з реальними умовами комунікативного акту автора й читача. Лише в результаті існування цього зв'язку будь-яка мовна послідовність може стати інформативним висловлюванням (текстом літературного твору). Дією семіотичного механізму зумовлено структуру тексту, його внутрішню зв'язність та семантику, дією комунікативного механізму – його смислово насиченість [1, с. 6].

Спираючись на теорію М. Коула, Н. В. Чепелева взаємодію з текстом зображує у вигляді так званого „діалогічного квадрата”, вершини якого означають основні детермінанти читацької діяльності – автора, читача, текст та „Світ” (останній має на увазі деякий фрагмент реальної дійсності). Для того, щоб отримати будь-яке знання, уявлення щодо оточуючого світу, читач має розпочати взаємодію не лише з текстом, але і з автором, який, у свою чергу, зафіксував у тексті своє власне розуміння дійсності. Авторський та читацький тезауруси включатимуть фрейми, скрипти, особистісні смисли учасників текстового спілкування [2, с. 63–66]. На нашу думку, говорячи про літературні твори, те, що Н. В. Чепелева називає словом „Світ” (в наукових текстах), варто називати „Культурою” (в літературних творах), адже фактично культура представлена в творах художньої літератури в більш глобальному смислі, ніж в наукових текстах.

Отже, врахувавши проаналізовані теорії щодо сприйняття та розуміння читачем літературного твору, проаналізуємо мовні засоби відображення індивідуального стилю автора у творі Річарда Баха "Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон". Філософська казка Р. Баха "Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон" є алегоричним оповіданням, у якому автор через реалістичне зображення землі, моря і неба, польотів чайок зумів надати історії про незвичайну чайку дивовижної достовірності. Складається враження, що якийсь внутрішній голос розповів її Річарду Баху, а автор лише передав словами дивне багатоголосся (термін М. М. Бахтіна) вражень, на межі можливого та неможливого, яка ніби-то існує в "психології" птахів.

Твір за своїм жанром є притчею, тобто короткою оповіддю, що містить інформацію морального чи релігійного змісту. Сюжет твору має євангельську структуру: вигнання, смерть і воскресіння, проповідь, чудеса та апостоли. Очевидною є також авторська свідомо модифікація сюжету, що полягає у зображенні відсторонення шляхом перенесення в іншу, вже алегоричну дійсність.

Всім творам Р. Баха притаманна метафізична філософія. Автор відстоює ідею, що наше існування не обмежується простором та часом, ми насправді навіть не народжуємося і не помираємо, а приходимо у цей світ для того, щоб отримати радість від самовдосконалення, поділитися досвідом з тими, хто турбується про нас, навчитися любити і прощати.

У творі “Чайка на ім’я Джонатан Лівінгстон” зображуються три етапи становлення особистості чайки: вигнання, що стало поштовхом до самовдосконалення, важливість досвіду, набутого у постійних тренуваннях, та перенесення в іншу реальність, тобто воскресіння. Простежується також закономірність, що для більш ефективного та експресивного зображення дійсності у творі автор використовує антитезу, протиставлення понять. Антитеза розкриває головні конфлікти твору та допомагає читачеві формувати власні думки з приводу того, що відбувається:

*But way off alone, out by himself beyond boat and shore, Jonathan Livingston Seagull was practicing [3, p. 7].
... till the crowd of a thousand seagulls came to dodge and fight for bits of food [3, p. 7].*

Тоді, коли чайки з оточення Джонатана Лівінгстона намагалися здобути собі їжу, він один, окремо від усіх, вчився літати так, як до нього не літав жоден птах із зграї чайок. Саме цей епізод і розпочинає історію про пригоди чайки, яка вбачала мету життя в чомусь більшому, ніж просто здобуття їжі. Автор розкриває читачеві сутність конфлікту, який розгортається упродовж всього твору, із самого його початку:

Most gulls don't bother to learn more than the simplest facts of flight – how to get from shore to food and back again. For most gulls, it is not flying that matters, but eating. For this gull, though, it was not eating that mattered, but flight. More than anything else, Jonathan Livingston Seagull loved to fly [3, p. 10].

Відстороненість чайки від зграї зумовлено особливістю його світогляду. Переконавання Джонатана суперечили думці більшості, навіть зважаючи на те, що загальна думка все ж таки була хибною. Типовість такої ситуації простежується під час протистояння індивіда та суспільства зі стійкими, чітко визначеними нормами та правилами. Ситуативна алегоричність притчі дозволяє читачеві зробити певні висновки під час читання та сприймати деякі поняття, які зображує автор, як такі, що становлять для читача особистісну цінність, яку несуть в собі компоненти тексту.

Все ще залишаючись частиною цілого, а саме – зграї, чайка вже сформована як вільна, розумна особистість. Вдосконалюючи техніку своїх польотів, Джонатан вчиться розуміти сенс життя, яке теж має бути досконалим. У небі він досягає досконалу швидкість, любов, чесність, свободу, мудрість, правду, самоповагу та красу. Ці поняття разом із такими категоріями, як час та знання, акумулюють енергетику твору, поєднуючись в його кінці у єдине ціле:

*But the speed was power, and the speed was joy, and the speed was pure beauty [3, p. 17].
The only true law is that, which leads to freedom [3, p. 55].*

“You have to practice and see the real gull, the good in every one of them, and to help them see it in themselves. That's what I mean by love” [3, p. 61].

Вільнодумство Джонатана призводить до вигнання із зграї. Проте чайку засмучує не це, а те, що його ніхто не розуміє, що інші чайки не можуть досягнути того, що відкрилось йому – мету в житті, яка насправді є вищою за просте існування.

Instead of our drab slogging forth and back to the fishing boats, there's a reason to life! We can lift ourselves out of ignorance, we can find ourselves as creatures of excellence and intelligence and skill. We can be free! We can learn to fly [3, p. 19]!

Life is the unknown and the unknowable, except that we are put into this world to eat, to stay alive as long as we possibly can [3, p. 22].

Антитеза понять у другому прикладі полягає в тім, що сформована суспільна думка більшості відрізняється від думки головного героя твору.

Проте Джон порушує не лише загальноприйняті правила, але і звертається всупереч всьому до зграї, закликаючи її до розуміння. Пророків не розуміють, і це призводить до їх вигнання. Так сталося із Джонатаном. Він самотужки здобуває те, що хотів донести до інших, вчиться досконалих польотів, і ціна, яку він за це платить, для нього не має значення:

Jonathan Seagull discovered that boredom and fear and anger are the reasons that a gull's life is so short, and with these gone from his thought, he lived a long fine life indeed [3, p. 23].

Поняттям страху та злості протиставляються в творі любові та прощання, які Джон досягає наприкінці історії, переходячи на вищий рівень існування, навчившись прощати та любити тих, хто образив його. Отже, можна стверджувати, що головна ідея твору – самовдосконалення і відкриття нових меж життя. Політ, як і життя кожного – це постійний рух, і тільки від нас залежить те, як ми сприймаємо ці поняття, прагнемо піднятися на інші висоти досконалості, чи залишаємося там, де були раніше. У небі, де Джон вчиться літати, йому відкриваються не лише досконала швидкість та техніка польотів, але й мудрість та любов.

One school is finished, and the time has come for another to begin [3, p. 26].

As it had shined across him all his life, so understanding lighted that moment for Jonathan Seagull. They were right. He could fly higher, and it was time to go home [3, p. 26].

Небо, яке є символом досконалості, описується через такі епітети: *magnificent silver land, perfect dark sky, beloved sky, dazzling clear skies*, що свідчить про те, яку цінність автор надає цим поняттям. Небо є іншим світом, притулком для вигнанців, а також школою мудрості та любові:

"Heaven is not a place, and it's not a time. Heaven is being perfect." [3, p. 75].

A cloud does not know why it moves in just such a direction and at just such a speed. It feels an impulsion... this is the place to go. But the sky knows the reasons and patterns behind all clouds, and you will know, too, when you lift yourself high enough to see beyond horizons [3, p. 78].

Авторські описи польотів розкривають особливості аеродинаміки, досвід автора, набутий під час тренувань. Терміни та числові величини допомагають зрозуміти техніку польотів та ввести читачів в атмосферу руху:

He spared no time that day for talk with other gulls, but flew on past sunset. He discovered the loop, the slow roll, the point roll, the inverted spin, the gull bunt, the pinwheel [3, p. 19].

From two thousand feet he tried again, rolling into his dive, beak straight down, wings full out and stable from the moment he passed fifty miles per hour [3, p. 18].

Досить оригінально зображується автором категорія швидкості. Він оперує числовими величинами, що позначають швидкість польотів, висоту, час та відстань. Крім того, числа з певною періодичністю збільшуються у першій та другій частині твору, і рідше простежуються у третій, що свідчить про важливість швидкості та польотів з самого початку і про зміну у навчанні чайок дещо пізніше, коли головними цінностями стали досконалість та любов:

Seventy miles per hour – the speed at which one's wings goes unstable on the upstroke [3, p. 12].

Fifty miles per hour; Ninety miles per hour; Hundred and forty miles per hour; 214 miles per hour; 212 miles per hour; 160 miles per hour; 214 miles per hour; 190 miles per hour; 250 miles per hour; 273 miles per hour.

100 feet; 200 feet; 5000 feet; 4000 feet; 4000 feet; 24000 feet; 10 seconds; 1000 miles from heaven; 10000 years; 8000 gulf-eyes watched [3, p. 52].

Разом із збільшення числових величин наростає і конфлікт у творі. Його часткове розв'язання знаходимо у другій частині твору. Джонатан знаходить своїх однодумців і так розпочинається інший етап його життя – набуття досконалість у польотах:

For each of them, the most important thing in living was to reach out and touch perfection in that which they most loved to do, and that was to fly [3, p. 30].

У цьому середовищі існує повага, що протиставляється зневажливому ставленню зграї. Саме навчання досягає того рівня, коли поєднується досвід вчителя Чіанга та здібного учня Джонатана. Життя Джонатана змінюється і він потрапляє в оточення таких самих чайок, як і він сам. Тут він відчуває повагу та знаходить справжню дружбу. Ці моральні поняття були відсутніми в рідній Джонової зграї. У такий спосіб автор підтверджує правильність переконань вільнодумної чайки та вказує на можливість існування світу, де життя проходить інакше.

Постійні тренування зближують здібного студента Джонатана та старого учителя Чіанга, який навчає його польотам крізь простір та час:

"You've got to understand that the seagull is an unlimited idea of freedom, an image of the Great Gull" [3, p. 52].

"We can start working with time if you wish... Chaing said, "till you can fly the past and the future. And then you will be ready to begin the most difficult, the most powerful, the most fun of all. You will be ready to begin to fly up and know the meaning of kindness and of love" [3, p. 38].

Після тривалої практики польотів та уроків любові Джон перетворюється на досконалу чайку, для якої немає обмежень у просторі та часі. Автор описує його так: *"and he knew with practiced ease that he was not bone and feather but a perfect idea of freedom and flight, limited by nothing at all"* [3, p. 43].

У творі автор у дивовижний спосіб поєднує поняття "любові" з польотами та практикою. Таке поєднання нашоухує на думку, що досягаючи досконалість у тому, що ми робимо, можна досягти любові і доброти у житті. Письменник також висловлює припущення про те, що чайка не може бути досконалою в польотах без любові та доброти в серці. Із цього стає очевидним, що матеріальні речі, такі, зокрема, як досконала швидкість та майстерність літати, набуваються разом із внутрішнім самовдосконаленням.

Любов отожднюється із досконалістю і описується як *perfect invisible principle of all life*. Джон не відразу розуміє значення цих слів, тому що він мислить, як і інші чайки, прагнучи лише одного – навчитись літати. Але коли вчитель показує Джону, якими можуть бути польоти у часі та просторі, він починає замислюватись над словами вчителя. Любов повертає Джона на землю, до зграї, яка відмовилась від нього:

And the more Jonathan practiced his kindness lessons, and the more he worked to know the nature of love, the more he wanted to go back to Earth [3, p. 41].

З дружньою допомогою чайки Саллівана Джонатан відкриває те, що він є надзвичайно рідкісним птахом:

"You are a pretty one-in-a-million-bird" [3, p. 68].

Тепер ця думка означає для Джона вже більше, ніж просто бути обраним. Він розуміє, що народився для того, щоб бути інструктором для інших, щоб навчати любові та доброти.

... and his own way of demonstrating love was to give something of the truth that he had seen to a gull who asked only a chance to see truth for himself [3, p. 41].

Ідея виділення однієї чайки з-поміж інших на перший погляд суперечить поняттям дружби та рівності чайок. Але автор відкидає думку, що сильніший може досягти досконалість, залишаючи слабших. Любов, за-служена повага і прощення є однаково важливими порівняно із звільненням від виконання загальноприйнятих правил:

Most of us came along ever so slowly. We went from one world into another that was almost exactly like it, forgetting right away where we had come from, not caring where we were headed, living for moment. Do you have

any idea how many lives we must have gone through before we even got the first idea that there is more to life than eating, or fighting, or power in the Flock [3, p. 31].

За допомогою Чіанга Джонатан дізнається, що більшість чайок зневажливо ставляться до досконалості, тому і досягають результатів дуже повільно. Інші, які вчать заради досконалості, можуть дістатися куди завгодно в одну мить. Саме тут нам відкривається сутність неба чайок. Для Джона – це маневри аеронавтики та випробування того, що можуть витримати крила:

“You begin to touch Heaven, Jonathan, in the moment that you touch perfect speed” [3, p. 32].

The gulls who scorn perfection for the sake of travel go nowhere, slowly [3, p. 31].

Головною запорукою успішного навчання є бажання, а також усвідомлення того, що ти можеш бути будь-де. Потрібно лише розуміти, що ти вже там, де хочеш бути.

Флетчер, товариш Джона, теж свого часу був вигнаним із зграї, але він ніяк не може зрозуміти, як можна любити і прощати тих, хто зневажливо поставився до нього. Наполеглива робота Флетчера над розвитком вміння прощати також починається з тренувань у небі, з практики польотів та швидкості. На прикладі Флетчера, Р. Бах показує те, як важко іноді досягнути досконалості, коли не можеш пробачити і полюбити знову.

They're thousand miles from heaven – and you say you want to show them heaven from where they stand! Jon, they can't see their own wingtips [3, p. 41]!

Проте, одного разу, внутрішній голос говорить Флетчеру про прощення і про досконалисть, про важливість цих понять в житті кожного:

“Don't be harsh to them, Fletcher Seagull. In casting you out, the other gulls only hurt themselves, and one day they will know this, one day they will see what you see. Forgive them, and help to understand” [3, p. 45].

Відносини між друзями можна назвати дружньо-наставницькими, оскільки Джон допомагає Флетчеру зрозуміти те, що він сам вже зумів осягнути, а саме вищу мету навчання.

Особистість не може бути вільною, без щирої любові та вміння прощати. Досягти досконалості у цьому можна лише ставши вчителем – не лише будучи учнем і важко працюючи, а саме навчаючи інших. Джонатан повертається до своєї зграї для того, щоб поділитися досвідом та набутими ідеалами, готовий до опору. Двічі у творі чайка Джонатан порушує правила зграї: вперше, коли він заговорив у відповідь на докори зграї, та вдруге, повернувшись, тоді, коли ніхто із вигнанців не мав права повертатись.

Він стає наставником для інших чайок і навчає вже не лише техніки польотів, але і польоту думок:

But not one of them, not even Fletcher Lynd Gull, had come to believe that the flight of ideas could possibly be as real as the flight of wind and feather [3, p. 49].

Головною умовою вільного польоту є звільнення своїх думок від обмежень.

Break the chains of your thought, and you break the chains of your body, too ... But no matter how he said it, it sounded like pleasant fiction, and they needed more to sleep [3, p. 49].

Джон здобуває нових прибічників, тих чайок, які теж хочуть навчитися літати, а не просто здобувати їжу щодня. Вони повторюють долю Джона, стаючи вигнанцями, але не шкодують про те, якою ціною здобувають мудрість життя:

The law said stay; Jonathan said go; and by now he was a mile across the water [3, p. 50].

He spoke of very simple things – that it is right for a gull to fly, that freedom is the very nature of his being, that whatever stands against that freedom must be set aside, be it ritual or superstition or limitation in any form [3, p. 55].

Джонатан відкриває Флетчеру справжню безкорисливу любов, коли той не розуміє, як можна любити кривдників:

“I don't understand how you manage to love a mob of birds that has just tried to kill you” [3, p. 61].

“Oh, Fletch, you don't love that! You don't love hatred and evil, of course. You have to practice and see the real gull, the good in every one of them, and to help them see it in themselves. That's what I mean by love. It's fun, when you get the knack of it” [3, p. 61].

Таким чином очевидно, що глибокий філософський зміст проаналізованого оповідання є відображенням світогляду автора, його ідей щодо самовдосконалення, самопізнання, прагнення постійно рухатися вперед, докласти зусилля для того, щоб піднятися над буденністю та дещо примітивним існуванням. Цікавим є твердження про те, що знання – це не лише те, що ми самі здобули, але і те, з чим ми прийшли у цей світ. Заслугують на увагу й думки про мудрість життя, лідерів та пророків, їх сприйняття іншими членами суспільства. Найціннішими є роздуми автора про віру у себе, що допомагає досягти внутрішнього удосконалення, а також про всепереможну силу добра та любові, які повинні бути рушійною силою у житті.

Література:

1. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3-х т. / Юрий Михайлович Лотман. – Таллин : Александра, 1982. – Т. 2. – 286 с.
2. Чепелева Н. В. Психология чтения учебной и научной литературы в системе профессиональной подготовки студентов : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Наталья Васильевна Чепелева. – К., 1992. – 370 с.
3. Bach R. Jonathan Livingston Seagull / Richard Bach. – М. : Айрис Пресс, 2003. – 103 с.